

işgali sırasında Miknâs çevresindeki İrug-gân köyüne göç etmiş ve 922'de (1516) orada vefat etmiştir.

Abdurrahman el-Meczûb, Fas'ın kuze-yinde Habt bölgesinin merkezi olan Kas-rûlkebîr'de (Alcazarquivir) bir süre kaldık-tan sonra Miknâs'a yerleşti. Burada ve çevresinde feyiz aldığı şeyhler arasında özellikle Ebû Osman Saîd b. Ebû Bekir el-Meşterâî, Ebû'r-Revâin Muhammed ve Ebû Hafs Ömer el-Hattâb ez-Zerhûnî'nin adları anılır. Tasavvuf terbiyesinde en önemli şeyhi Ebû Hafs Ömer olup kendi-sine Meczûb lakabını da o vermiştir. Ebu Hafs Ömer ve diğer şeyhlerinin silsilesi Şâzeliyye'nin Cezûliyye kolunun kurucusu Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'ye veya Zerrûkiyye kolunun kurucusu Ahmed Zerrûk'a ulaşır. Meczûb'un ilk şeyhinin, mânevî bir işaretle Fas'a gidip bir defa görüştüğü Devvâr lakaplı Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sanhâcî olduğu kaydedilir. Devvâr'ın şeyhi İbrâhim ez-Zerhûnî el-Fahhâm da Ahmed Zerrûk'tan feyiz al-mıştır.

Meczûb, seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra şeyhi Ebû Hafs Ömer'in işare-tiyle Habt bölgesinde küçük bir yer olan Bûzîrî'de bir tekke açarak irşada başladı. Şeyhi'nin, "Meczûb'dan başka meczup kalmaz" sözü onun bu lakapla anılmasına yol açmıştır. Kendisinden hiç bahsetmeyen çağdaşı İbn Asker el-Mağribî bazı şeyhlerinin biyografisini verir ve bunlar-dan Ebû'r-Revâin için, "Melâmetiyye tari-ki üzere idi"; Ali b. Ahmed ed-Devvâr için de, "Behlûl, meczup ve Melâmetiyye tari-ki üzere idi" diyerek her ikisinin de bazı garip hallerini kaydeder (*Devhatû'n-nâşir*, s. 79-81). Onun cezbeli hali üzerinde bu iki şeyhinin etkisi olduğu açıktır. Vecd halinde iken bazı garip davranışlarda bu-lunur, anlaşılmaz sözler söyler, güçlü bir şiir yeteneğine sahip olurdu; söylediği ru-bâîler bütün Mağrib'de darbimesel haline gelmiştir. Meczûb'dan nakledilen ve daha çok zikir meclislerinde okunan şiirlerin hepsi tasavvufî muhtevaya sahip olup sosyal ve siyasal içerikli şiirlerin ona nis-beti şüphelidir (de Premare, s. 101 vd.). Muhammed Mehdi el-Fâsî, Cezûlî ve ha-lifelerine dair *Mûmti'u'l-esmâ'* adlı ese-rinde Meczûb'un hiçbir amel ve hal iddi-ası olmayan, feyiz hali galip, gayb ve es-rardan haber veren bir kimse olduğunu belirterek onun, "Bütün insanlar arasında meczuptur, fakat yalnız beni bununla andılar" sözünü nakleder (a.g.e., s. 229).

Hayatının sonuna doğru kendisinde sü-kûn halinin daha galip olduğu söylenen

Meczûb'un zahir hal ve histen tamamen kopmadığı, dinî görevlerini tam olarak yerine getirdiği, eşleri ve çocukları oldu-ğu, zâviyesinde beş vakit namazın düzenli olarak kıldığı, zikir oturarak yaptırdığı, birinin kalkıp taşkınlık yapması veya rak-setmesi durumunda zikre son verdiği kaydedilir (a.g.e., s. 221, 222).

Zâviyesinin bulunduğu Bûzîrî'de has-talanan Meczûb isteği üzerine Miknâs'a götürülürken 9 Zilhicce 976 tarihinde (25 Mayıs 1569) Mirşâka'da öldü. Üç gün sonra da Miknâs'ta Bâbüsâ dışına defne-dildi. Halifesi Ebû'l-Mehâsin el-Fâsî'nin yaptırdığı türbesi ziyaretgâh olup bugün el-Meşhedü'l-İsmâilî'nin haremi içinde kalmıştır. Sözlü gelenekte ve yazılı kay-naklarda Meczûb'a birçok kerâmet ve ke-şif isnat edilir; vuku bulmadan önce bir-çok olayı haber verdiği, karada ve deniz-de insanların imdadına yetiştiği, her yıl Arafat'ta görüldüğü söylenir. Meczûb'un derledikleriyle kendi sözlerinden oluşan ve zikir meclislerinde okunan bir hizbi vardı.

Meczûb'un önde gelen müridleri ara-sında Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım el-Kantarî el-Kasrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali en-Neyyâr el-Kasrî, Kaddâr lakaplı Mu-hammed b. Yahyâ el-Bûhasibî, Muham-med el-Lecâî anılır. Meczûb ölünce yerine Abdullah b. Hüseyin el-Megârî, onun da altı ay sonra vefatı üzerine Ebû'l-Mehâ-sin el-Fâsî geçti. İki oğlu Muhammed es-Seb' ve Ayyâd da babalarının bu halifesine intisap ettiler.

Meczûb'un şiirleri Henry de Castries'in *Les moralistes populaire de l'Islam. Les gnomes de Sidi Abd-er-Rahman el-Medjedoub* adlı eserine (Paris 1896) konu olmuş, Nûreddin Abdülkâdir b. İb-râhim el-Kavlî'l-me'sûr min kelâmî's-Şeyh 'Abdirrahmân el-Meczûb'da (Ra-bat, ts.) onun 127 rubâisini derleyerek şer-hetmiş, J. Scelles-Millie ve Buhârî Halîfe, *Les quatrains de Medjdoub le sarcas-tique, poète maghrébin du XVI^e siècle* adlı eserinde (Paris 1966) bunların Arap-ça metinlerini vermiş ve açıklamalarla birlikte Fransızca'ya çevirmiştir. Tayyib es-Siddîkî şiirlerini *Dîvânü Sîdî 'Abdirrah-mân el-Meczûb* adlı eserde toplamış (Rabat 1979) Muhammed b. Azzûz da sözlerini derleyerek Arapça metin ve İs-panyolca tercümesiyle birlikte yayımla-mıştır (*Pensamientos y maximas de Sidi Abdurrahman el-Maxdub*, Madrid 1955).

Ebû'l-Mehâsin'in torununun oğlu Ab-durrahman b. Abdülkâdir b. Ali b. Yûsuf

el-Fâsî'nin *İbtihâcû'l-kulûb bi-haberi's-Şeyh Ebi'l-Mehâsin ve şeyhihi'l-Mec-zûb'u* ile onun biyografisine dair diğer eserlerde (bk. EBÜ'L-MEHÂSİN el-FÂSÎ) Meczûb'un hayatı ve menâkıbına dair bil-giler yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asker el-Mağribî, *Devhatû'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 77-78, 79-81, 85, 140; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 128; Hasan b. Muhammed Kûhin el-Fâsî, *Tabakâtü's-Şâzeliyyeti'l-kubrâ* (nşr. M. Edîb el-Câdir), Dı-maşk 1421/2000, s. 237; O. Depont - X. Cop-polani, *Les confréries religieuses musulmanes* (ed. M. J. Cambon), Alger 1897, s. 350, 457; Se-lâvî, *el-İstikşâ*, IV, 151; V, 24, 88, 192; İbn Zey-dân, *İthâfû a'lâmi'n-nâs*, Rabat 1352/1933, V, 276-278; Abbas b. İbrâhim, *el-İ'lâm*, X, 400, 402-403; A. L. de Premare, *Sîdî Abd-er-Rah-mân el-Mejdûb*, Paris 1985; Abdullah b. Abdül-kâdir et-Telîdî, *el-Mutrib bi-meşâhiri evliyâ'i'l-Mağrib*, Rabat 1421/2000, s. 167-173; Ch. Pel-lat, "al-Mağdûb", *EP* (İng.), V, 1029.



AHMET ÖZEL

MECZUP

(المجذوب)

Mazhar olduğu cezbe sonucu
sülûk etmeden Hakk'a eren velî
anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "kendine çekmek, yaklaştı-rmak" anlamındaki *cezb* (*cezbe*) kökünden türeyen *mezcûb* kelimesi tasavvufu, bir daha kendine gelmemek üzere Allah'ın âniden kendine çektiği, dost edindiği ve dâimî surette huzurunda bulundurduğu velîleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Dinî duygu ve heyecanlara genellikle cezbe denir ve bu anlamda her dindar kişi ve sâlik az çok cezbe sahibidir. Muta-savvıflar, bir anda Hakk'ın katına ulaşan meczupların bu yüce mertebeyi kendi gayretleriyle kazanmadıklarını, bunun kendilerine Hakk'ın bir lutfu olduğunu söylerler. Cezbe aklı baştan alan bir hal olduğundan meczuplar ömür boyu kendi-lerinden tamamen veya kısmen geçmiş bir durumda yaşarlar. Günlük işlerini yö-netip düzenleyemedikleri gibi dinî emir ve yasaklara zâhiren tam olarak riayet et-mezler. Dinî yükümlülüğe temel oluşturan aklî dengeye tam anlamıyla sahip ol-madıklarından dinin emir ve yasaklarıyla da yükümlü sayılmayan meczuplara *me'-hûz* (kendinden alınmış), *meslûb* (akıldan soyulmuş), *ma'tûh* (bunak), *mağlûb* (ye-nilmiş), *vâlîh* (çılgın), *behlûl* (sâf), *dîvâne* ve *meznûn* gibi unvanlar da verilir.

İbn Haldûn, meczupların bir bakıma delilere benzedikleri halde velâyet maka-

mında bulunduklarını ve siddıkların hal-lerine sahip olduklarını belirttikten sonra fıkıh âlimlerinin onların velîliğini kabul etmediğini, ancak bunun yanlış bir hüküm olduğunu, zira ibadetin velîliğin mutlak şartı olmadığını, Allah'ın velîliği dilediğine lutfettiğini söyler. Ona göre meczuplar şer'î hükümlere tam anlamıyla uygun olmasa da ibadet ederler. Doğuştan saftırlar, kendilerine göre iyi işlerin yapılmasını teşvik eder, kötü işleri engeller, hiçbir kayıt altında bulunmadıklarından bazan gaybdan haber verirler (*Muḳaddime*, s. 153; *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 107). Hücuvîrî, meczupların kulluk görevlerini yerine getirmekten âzat edildiklerini ileri sürer (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 331). Takıyyüddin İbn Teymiyye de güçlü bir sevgi ve zikir sebebiyle içine aşk ateşi düştüğü için akli başından giden kişinin söz ve hallerinde mâzur olduğunu, bu durumda iken söylediği sözler ve davranışları sebebiyle kınanamayacağını, Allah'ın meczuplara akıl ve hal verdiğini, sonra akıllarını başlarından alıp onları cezbe halinde bıraktığını, dinin emir ve yasaklarına uymaktan da muaf tuttuğunu söyler (*Mecmû'u fetâvâ*, X, 431).

Mutasavvıfların büyük bir kısmı sâlikin tasavvuf yolunda ancak cezbe ile ilerleyebileceği görüşündedir. Tasavvufta bir tarikata intisap ederek sülûkünü tamamlamamış ve cezbe halini yaşamamış sâliklere "mücerred sâlik" (sâlik-i gayr-i meczûb), tasavvuf yoluna girmeden ve yolun gereklerini yerine getirmeden âni bir cezbeyle mazhar olan sâliklere "mutlak meczup" (meczûb-i gayr-i sâlik), tasavvuf yoluna girip bu yolun çilesini çektikten sonra cezbe halini yaşamış olanlara "sâlik meczup" (sâlik-i meczûb), yaşadıkları bir cezbe halinin ardından tasavvuf yoluna girip kararlı bir şekilde bu yolun gereklerini yerine getirenlere "meczup sâlik" (meczûb-i sâlik) denir. Gerçek meczup bunların ikincisidir, ancak mürşide ulaşmadığından kendisi ermiş olmakla birlikte irşad yetkisi yoktur.

Meczupları hakiki meczuplar, bunlara benzemeye çalışanlar ve meczupluk taslayanlar diye üçe ayıran Abdurrahman-ı Câmî, hakiki meczupların Hakk'a erdikten sonra bir daha geriye dönüp insanlara rehberlik yapamadıklarını, kendilerinden geçmiş ve fâni olmuş bir şekilde yaşadıklarını; meczup olmayan, fakat samimi olarak meczuplara benzemeye çablayanların bazan Hak'tan gelen ışıklar ve râihalar sebebiyle kendinden geçip meczuplar gibi hareket ettiklerini, ancak bazan ışık ve koku kesildiğinden karanlıkta

nefisleriyle baş başa kaldıklarını; meczupluk taslayanların ise dinin emir ve yasaklarına uymamak için cezbe halinde göründüklerini, Hakk'ın iradesiyle hareket ettikleri için sorumlu olmadıklarını ileri sürdüklerini ve bunların ibâhî zındık olduğunu söyler (Lâmîî, s. 15, 19-20). Bunlarla meczup arasındaki fark tabii şekilde titreyen elle bilinçli olarak titretilen ele benzetilmiştir. Serrâc bu tür meczupluğu bir sapkınlık olarak görür (*el-Lûma'*, s. 525).

Gelecekle ilgili olarak verdikleri haberlerin bazan doğru çıkması, bazan da hikmetli sözler söylemeleri meczupların halkın gözündeki itibarını arttırmış, bu da dinî hükümlere ve ahlâk kurallarına uymayan söz ve davranışlarının mâzur görülmesine sebep olmuştur. Şa'rânî, büyük velîler olarak tanıttığı meczupların bu tür söz ve davranışları hakkında bilgi verir (*Ṭabaḳât*, II, 141-143, 173, 184-187). Ünlü meczup Ma'sûk-ı Tûsî'nin içki içtiği, şair Serâî'yi de içki içen bir meczubun irşad ettiği nakledilir (bk. Lâmîî, s. 349, 666).

Bütün İslâm âleminde rastlanan meczuplar bulundukları çevrelerde büyük saygı görmüş, meczup sıfatı birçok sûfinin unvanı olarak kullanılmış, ölen meczuplara türbeler yapılarak kabirleri ziyaretgâh haline getirilmiş, adlarına mescidler ve camiler yapılmıştır. Bazı meczupların diğerlerinden daha üstün olduğunu belirtmek için onlara "kutb-ı'l-meczûbîn" denilerek ruhanîyetlerinden feyiz alınması gerektiğine ve kerâmet sahibi olduklarına inanılmıştır (bk. BEHLÜL). Ayaşlı Şâkir Efendi ve Neyzen Tefvik son devrin tanınmış meczupları arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 758; Hakîm et-Tirmizî, *Ḥatmü'l-evliyâ'* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 408-420; Serrâc, *el-Lûma'*, s. 264, 420, 525, 528; Sülemî, *Ṭabaḳât*, Kahire 1949, s. 188, 488; Hücuvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 331; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şâfiye*, II, 512; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'*, Tahran 1346 hş., s. 531, 650; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 50, 87-88; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, Kahire 1293, I, 323-326; Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 168; VI, 87, 119, 229; Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostan* (trc. Kilisli Rifat), İstanbul 1943, s. 215; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, X, 431; Kâşânî, *İşlâḥâtü's-şûfiyye*, s. 77; a.mlf., *Leṭâ'ifü'l-îlâm* (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1996, II, 270; Muhammed b. Münver, *Esrârü'l-tevhîd*, Tahran 1348, s. 25, 65; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, Tunus 1984, s. 153; a.mlf., *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 107; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1370, s. 593, 1042; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 15, 19-20, 349, 532, 666; Şa'rânî, *Ṭabaḳât*, Kahire 1951, II, 141-143, 173, 184-187; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 43-48; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'ik*, II, 52-

54; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Meczûbân u Âşûftegân der Âşâr-ı 'Attâr, Şerḥ-i Ahvâl ü Nakd-i Tahlîl-i Âşâr-ı Şeyḥ Feridüddin-i 'Attâr-ı Nişâbü'rî*, Tahran 1339 hş.; Seyyid Sâdık-ı Güherîn, *Şerḥ-i İşlâḥât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, IV, 36-42; Abdülhüseyn Zerrinkûb, *Dübnâle-i Cüstücû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 39-47; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergün Kocabıyık), İstanbul 1990, s. 35, 113, 202, 380.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

MEÇHUL

(المجهول)

Kimliği veya kişiliği bilinmeyen
râvi hakkında kullanılan
hadis terimi.

Sözlükte "bilmemek, tanımamak" anlamındaki cehl (cehâlet) kökünden türeyen bir isimdir. Terim olarak hiç bilinmeyen veya yeterince tanınmayan râviyi ifade eden bir kavram olup ma'rûfun karşıtıdır. Bir râvi ismi, künyesi, lakabı, sanatı, sıfatı ve nisbesi gibi özelliklerinden biri veya birkaçı ile meşhur olmasına rağmen herhangi bir amaçla onun tanınmadığı bir özelliğiyle adlandırılıp farklı bir şahıs izlenimi verilmeye çalışılması veya kısaltma için adının hiç belirtilmemesi (ibhâm) ya da bir tek râvisinin bulunması halinde meçhul olur. Meselâ Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî bazan dedesine nisbetle Muhammed b. Bişr, bazan Hammâd b. Sâib, bazan da Ebû'n-Nadr, Ebû Saîd, Ebû Hişâm gibi farklı isim ve künyelerle adlandırılarak kimliği ve kişiliği belirsiz hale getirilmiştir. Bir haber nakledilirken, "Bana adamın biri, bir şeyh ... haber verdi" gibi bir ifade kullanılarak hocanın adının gizlenmesi veya Amr Zûmür, Sem'ân b. Meşnec el-Hezhâz, Bekir b. Karvaş, Yezîd b. Süheym, Cüreyb b. Küleyb ve Umeyr b. İshak gibi kimiselerin tek râvilerinin bulunması rivayeti meçhul durumuna getirir (ayrıca bk. CEHÂLET).

Hadis ilminde meçhul râviler iki kısma ayrılır. 1. Meçhûl-ı'ayn (cehâletü'l-ayn). Bu ifade ilk bakışta kimliği belirsiz kişi diye anlaşılabilir da terim olarak "adı belli olduğu halde hadis öğrenimi ve öğretimi bilinmeyen", kısaca "tek râvisi olan kimse" mânasına gelir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 88). Böyle bir râviye "meçhûl-ı'z-zât" da denilir. Hadisçiler, meçhul terimini genelde meçhûl-ı'ayn anlamında kullanmakla beraber Ebû Hâtîm er-Râzî bununla cehâletü'l-ı'ayn (cehâletü'l-hâl) kasteder (Şemseddin es-Sehâvî, I, 320; Leknevî, s. 229-230). Meçhûl-ı'ayn olan bir râvi, tanınan iki âlimin kendisinden hadis rivayet etme-